

Szabó Barna¹⁸ – Dávid Lóránt Dénes¹⁹ – Labovszky Márton²⁰

Az „RUB-blokk” öröksége

Integráció és dezintegráció Oroszország, Ukrajna és Belorusszia posztszovjet viszonyrendszerében

Tanulmányunk az Oroszországot, Ukrajnát és Belorussziát történeti-relációs elemzési egységként összekapcsoló RUB-blokk posztszovjet integrációs és dezintegrációs folyamatait vizsgálja. Arra keresi a választ, hogy a szovjet gazdasági örökség, az aszimmetrikus függések és az orosz dominancia miként járultak hozzá az orosz-belorusz integráció, illetve az orosz-ukrán dezintegráció eltérő pályájához. A kutatás szakirodalmi és dokumentumelemzést, történeti-intézményi összehasonlítást, kvalitatív kritériumelemzést, továbbá a Világbank 2010-2019 közötti GDP-adataira és a 2015. évi GNI-adatokra épülő leíró statisztikai vizsgálatot alkalmaz. Eredményeink szerint a közös örökség nem vezetett egységes újraintegrációhoz. Belorusszia esetében a gazdasági ösztönzők, a rezsimérdek és az orosz támogatástól való növekvő függés a formális integráció mélyülését segítették; Ukrajna alternatív orientációjának érvényesítése viszont 2014-től szuverenitási és fegyveres konfliktussal kapcsolódott össze. A vizsgált tizenkét ország 2010-2019 közötti összesített GDP-jének 70,73%-át Oroszország adta. Az orosz központú intézmények többsége formális-jogi értelemben önkéntes államközi együttműködésen alapult, kölcsönösségük, tényleges egyenrangúságuk és a szabad orientációváltás lehetősége azonban intézményenként eltérő mértékben érvényesült. A formális állami beleegyezés ezért nem azonos a demokratikus-társadalmi és a tényleges külpolitikai önkéntességgel.

Kulcsszavak: posztszovjet térség; RUB-blokk; regionális integráció; aszimmetrikus függés; külpolitikai orientáció

JEL-kód: F15, F53, F50, P20

The Legacy of the “RUB Bloc”

Integration and Disintegration in Post-Soviet Relations among Russia, Ukraine and Belarus

This study examines the post-Soviet processes of integration and disintegration within the RUB bloc, which brings together Russia, Ukraine and Belarus as a historically and relationally defined unit of analysis. It explores how the Soviet economic legacy, asymmetric dependencies and Russian dominance contributed to the divergent trajectories of Russia–Belarus integration and Russia–Ukraine disintegration. The research combines a review of the relevant literature and documents, historical-institutional comparison, qualitative criteria-based analysis, and a descriptive statistical examination based on World Bank GDP data for 2010–2019 and GNI data for 2015. The findings indicate that the shared legacy did not result in uniform reintegration. In

¹⁸ PhD, pénzügyőr alezredes, tanársegéd, Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszék, e-mail: szabo.barna@uni-nke.hu; Lieutenant Colonel of Finance Guard, Assistant Lecturer, Department of Customs and Finance Guard Faculty of Law Enforcement University of Public Service

¹⁹ Dr. habil., PhD, egyetemi tanár, Neumann János Egyetem Gazdaságtudományi Kar Turizmus-Vendéglátás Tanszék, e-mail: david.lorant.denes@nje.hu; Department of Tourism and Hospitality Faculty of Economics and Business John von Neumann University; Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet Fenntartható Turizmus Tanszék, e-mail: david.lorant.denes@uni-mate.hu; Department of Tourism and Hospitality Institute of Rural Development and Sustainable Economy Hungarian University of Agriculture and Life Sciences; Eötvös Loránd Tudományegyetem, Savaria Egyetemi Központ, Savaria Gazdálkodástudományi Tanszék, e-mail: david.lorant.denes@sek.elte.hu; Savaria Department of Business Economics Savaria University Centre Faculty of Social Sciences Eötvös Loránd University

²⁰ Pénzügyőr zászlós, nyomozó, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Bűnügyi Főigazgatósága Központi Nyomozó Főosztály, e-mail: labovszky.marton@nav.gov.hu; Warrant Officer of Finance Guard, Investigator, National Tax and Customs Administration Criminal Directorate-General Central Investigation Department.

the case of Belarus, economic incentives, regime interests and growing dependence on Russian support facilitated the deepening of formal integration, whereas Ukraine's pursuit of an alternative foreign-policy orientation became intertwined with disputes over sovereignty and armed conflict from 2014 onwards. Russia accounted for 70.73% of the aggregate GDP of the twelve countries examined during the 2010–2019 period. Most Russian-centred institutions were based on voluntary interstate cooperation in formal legal terms; however, the extent to which reciprocity, effective equality and the possibility of freely changing foreign-policy orientation were realised varied considerably across institutions. Formal state consent therefore cannot be equated with democratic and societal voluntariness or effective foreign-policy voluntariness.

Keywords: post-Soviet space; RUB bloc; regional integration; asymmetric dependence; foreign policy orientation

JEL-code: F15, F53, F50, P20

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2026.31>

1. Bevezetés

1991 decemberében Oroszország, Ukrajna és Belorusszia vezetői a belavezsai megállapodásban deklarálták a Szovjetunió megszűnését, és létrehozták a Független Államok Közösségét (továbbiakban: FÁK). A politikai egység felbomlása azonban nem számolta fel a közös államban kialakult gazdasági munkamegosztást, energetikai és közlekedési kapcsolatokat, valamint a tagköztársaságok közötti függéseket. Az önálló államiság így olyan örökölt szerkezeti feltételek között kezdődött meg, amelyek tartósan befolyásolták az utódállamok szuverenitásának gyakorlását, külpolitikai orientációját és egymáshoz fűződő viszonyát.

A tanulmány RUB-blokk alatt Oroszország, Ukrajna és Belorusszia történeti-relációs elemzési egységét érti. A kifejezés nem formális nemzetközi szervezetet, egyenrangú államok tömbjét vagy korabeli önelnevezést jelöl. Használatát az indokolja, hogy a három állam szovjet tagköztársasági elődei a Kaukázusontúli Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársasággal együtt részt vettek a Szovjetunió 1922-es létrehozásában, utódállamaik pedig 1991-ben közreműködtek megszűnésének deklarálásában és a FÁK megalapításában. Örökölt kapcsolataik és fokozatosan széttartó fejlődési pályáik szintén összekapcsolják őket. Az RUB-blokk ezért az orosz-belorusz integráció és az orosz-ukrán dezintegráció párhuzamos vizsgálatára szolgáló szerzői kategória. Az áttekinthetőség érdekében a szovjet tagköztársasági elődökre is a mai rövid országnevekkel utalunk; a korabeli elnevezést csak történeti, jogi vagy intézményi jelentősége esetén használjuk.

A tanulmány célja annak feltárása, hogy a közös történeti és gazdasági örökségből miként alakult ki az RUB-blokkon belül a mélyülő orosz-belorusz integráció, illetve a konfliktusossá váló orosz-ukrán dezintegráció, és hogyan kapcsolódtak ezekhez a tágabb, orosz központú posztszovjet intézmények. Kutatási kérdésünk: Hogyan és milyen tényezők hatására alakultak az RUB-blokkon belül az integrációs és dezintegrációs folyamatok, és az orosz központú együttműködési struktúrák mennyiben felelnek meg a regionális integráció önkéntességén és kölcsönösségen alapuló fogalmának?

Hipotézisünk szerint az RUB-blokkon belüli integrációs és dezintegrációs pályákat az orosz dominancia, az örökölt aszimmetrikus függések, valamint az eltérő szuverenitási és identitáspolitikai stratégiák határozták meg; ezért az orosz központú együttműködési struktúrák csak korlátozottan felelnek meg az önkéntességén és kölcsönösségen alapuló regionális integráció modelljének. Elméleti kiindulópontunk a regionális integráció olyan meghatározása, amely szerint az meghatározott földrajzi egységre kiterjedő, nemzetállamok között, önkéntes alapon létrejött, gazdasági és más dimenziókkal rendelkező struktúra (Szabó, 2021, p. 22). A gazdasági integráció klasszikus megközelítése a szabadkereskedelmi övezettől a teljes integrációig terjedő fokozatokat különíti el (Balassa, 1961, pp. 1-2), míg az összehasonlító regionalizmus a gazdasági mélységen túl az együttműködés, az intézményi integráció és a regionális kormányzás eltérő formáit is

vizsgálja (Börzel, 2016, pp. 41-63). Az Európai Unió feltételeességének vizsgálatára alkalmazott külső ösztönzők modellje arra is rámutat, hogy a hatás az ösztönzők hitelességétől és az alkalmazkodás hazai költségeitől függ (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2020, pp. 814-833). Az együttműködések ezért az önkéntesség, a kölcsönösség, az intézményi egyenrangúság, a gazdasági mélység és a szabad orientációváltás alapján értékeljük.

A történeti-intézményi elemzés a Szovjetunió 1991-es megszűnésétől 2021. december 31-ig követi a két pályát; a 2022-től kezdődő fejlemények kizárólag kitekintésként jelennek meg. A történeti-relációs vizsgálat középpontjában az RUB-blokk három állama áll, a gazdasági összehasonlítás viszont a balti államok nélküli tizenkét volt szovjet tagköztársaságra terjed ki. Észtországot, Lettországot és Litvániát azért zárjuk ki, mert a vizsgált időszakban alapvetően az euroatlanti intézményrendszerhez kapcsolódó, az orosz központú újraintegrációtól eltérő pályát követtek.

A kutatás szakirodalmi és dokumentumelemzést, történeti-intézményi összehasonlítást, kvalitatív kritériumelemzést és leíró statisztikai módszereket alkalmaz. A gazdasági fővizsgálat a Világbank World Development Indicators adatbázisának állandó 2015. évi dollárban kifejezett GDP-adataira épül, és a 2010-2019 közötti teljes évtizedet fogja át. A kezdőév elkülöníti a 2008-2009-es globális válság közvetlen sokkhatását, a záróév pedig megelőzi a Covid-19-világjárvány rendkívüli gazdasági következményeit. A 2014-től kibontakozó orosz-ukrán konfliktust ugyanakkor nem külső torzításként zárjuk ki, hanem az elemzett dezintegráció részeként kezeljük. A GDP-eredményeket valamennyi vizsgált ország 2015. évi GNI-adataiból képzett keresztszemet ellenőrzi. A kvantitatív elemzés a gazdasági súlyt és a strukturális erőviszonyokat mutatja be; önmagában nem igazol oksági kapcsolatot, és nem méri az intézményi integráció mélységét.

A tanulmány előbb a történeti és fogalmi alapokat, majd az orosz-belorusz és az orosz-ukrán pályát tekinti át. Ezt az orosz központú intézmények és gazdasági erőviszonyaik vizsgálata követi. Az integrációelméleti értékelés az előre rögzített kritériumokra támaszkodik, az összegzés pedig ezek szintézisével válaszolja meg a kutatási kérdést és értékeli a hipotézist.

2. Az RUB-blokk történeti és fogalmi alapjai

2.1. A szovjet örökség

A Szovjetuniót 1922. december 30-án Oroszország, Ukrajna, Belorusszia és a Kaukázusontúli Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság alapította; fennállásának végén tizenöt tagköztársaságból állt. A tagköztársaságok saját alkotmánnyal és állami szervekkel rendelkeztek, de a külpolitika, a honvédelem, a pénzügyi rendszer és a gazdasági tervezés meghatározó kérdései a központi intézmények hatáskörébe tartoztak. A Szovjetunió központi, szövetségi szintű intézményrendszere ezért jogi és intézményi értelemben nem azonosítható Oroszországgal mint tagköztársasággal (Szovjetunió alapító szerződése, 1922; alkotmánya, 1977, 71., 73–77. cikk). A formális tagköztársasági jogállás tehát nem járt teljes döntési önállósággal; az intézményi elkülönítés pedig gazdasági súlyegyenlőséget sem jelentett.

A szovjet tervgazdaságban a termelést, az erőforrások elosztását és az ellátást a Szovjetunió egészére kiterjedő központi tervezés hangolta össze. A tagköztársaságok termelési és infrastrukturális kapacitásai egymásra épültek, ezért közöttük erős függések alakultak ki. A politikai egység megszűnése ezeket a kapcsolatokat nem számolhatta fel automatikusan (IMF-Világbank – OECD-EBRD, 1990, pp. 1-2, 10-11; Ivanov & Khomenko, 2009, pp. 2-8, 13-14).

Az RUB-köztársaságok súlyát az 1990. évi nettó anyagi termék (NMP) adatai szemléltetik. Oroszország a szovjet összérték 61,1%-át, Ukrajna 16,2%-át, Belorusszia 4,0%-át, együttesen pedig 81,3%-át adta (Ivanov & Khomenko, 2009, pp. 92-93). Az NMP a szocialista statisztikában elsősorban az anyagi termelőágazatok újonnan létrehozott értékét mérte, ezért nem azonos a szolgáltatásokat szélesebben figyelembe vevő GDP-vel. A magas részarány jelentős gazdasági súlyt jelez, politikai egyenrangúságot vagy későbbi integrációs szándékot azonban önmagában nem bizonyít.

2.2. *A Szovjetunió felbomlása és a FÁK létrejötte*

Az 1980-as évek második felének reformpolitikája átalakította a szovjet rendszer működését. A peresztrojka a gazdaság és az intézmények reformját, a glasznosztya a nyilvánosság kiszélesítését és a politikai vita korlátainak oldását jelentette. A reformok nem a Szovjetunió megszüntetésére irányultak, a nyitás azonban teret adott a nemzeti mozgalmaknak és a tagköztársasági szuverenitási törekvéseknek. A felbomlás ezért több, egymást erősítő folyamat eredménye volt (Beissinger, 2009, pp. 331-341).

A közös állam fennmaradásának 1991-ben még volt alternatívája. A Szuverén Államok Szövetségéről tervezett új szerződés lazább, nagyobb tagköztársasági önállóságra épülő szövetséggé alakította volna a Szovjetuniót; aláírását augusztus 20-ra tervezték. Az előző napon azonban a szovjet vezetés konzervatív csoportja a szovjet elnök félreállításával és rendkívüli állapot bevezetésével puccsot kísérelt meg. A három nap alatt összeomló kísérlet meghiúsította a szerződés aláírását, tovább gyengítette a Szovjetunió központi intézményeit és felgyorsította a tagköztársaságok önállósodását. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa augusztus 24-én elfogadta a függetlenségi nyilatkozatot, amelyet a december 1-jei népszavazáson résztvevők több mint 90%-a támogatott (National Security Archive, 2021; CSCE, 1991).

Az ukrán népszavazás politikai és – a 2.1. alfejezetben bemutatott súlyviszonyok miatt – gazdasági értelemben is ellehetetlenítette a Szovjetunió vagy egy új szövetségi állam változatlan fenntartását. December 8-án Oroszország, Ukrajna és Belorusszia vezetői aláírták a belavezsai megállapodást, amely kimondta, hogy a Szovjetunió mint nemzetközi jogalany és geopolitikai valóság megszűnt, és létrehozta a FÁK-ot. A közösség nem új föderációként, hanem független államok együttműködési keretként jött létre; későbbi Alapokmánya szerint nem állam, és nincs szupranacionális hatásköre (ENSZ A/46/771, 1991; FÁK Végrehajtó Bizottsága, 1993, 1-2. cikk).

A közös állam alkotmányjogi és nemzetközi jogi lezárása több, eltérő természetű aktusból állt. Az orosz parlament december 12-én ratifikálta a belavezsai megállapodást és felmondta a Szovjetunió 1922-es alapító szerződését. Kazahsztán december 16-án, a tagköztársaságok közül utolsónak kiáltotta ki függetlenségét. December 21-én az Alma-atai jegyzőkönyvvel a balti államok és Grúzia kivételével a többi volt tagköztársaság is bekapcsolódott a FÁK alapító együttműködésébe, így a közösség résztvevőinek száma tizenegyre nőtt (ENSZ A/47/60-S/23329, 1991). Ez a részvétel nem azonos az 1993-ban elfogadott FÁK Alapokmánya szerinti tagsággal, amelyet a 4.1. alfejezet tárgyal.

Oroszország december 24-én arról tájékoztatta az ENSZ-et, hogy folytatja a Szovjetunió tagságát, beleértve a Biztonsági Tanács állandó tagságát. December 25-én a szovjet elnök lemondott, december 26-án pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 142-N nyilatkozatával kimondta az állam és a nemzetközi jogalany megszűnését. Oroszország ezért az ENSZ-tagság és a Biztonsági Tanács állandó tagsága tekintetében a Szovjetunió folytató államának tekinthető. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden jogviszonyban a Szovjetunió kizárólagos jogutódja lett volna (Blum, 1992, pp. 354-361).

A felbomlás lezárta a közös államiságot, de nem rendezte át egyik napról a másikra az RUB-blokk és a többi volt tagköztársaság örökölt kapcsolatait. Ezekből a feltételekből mégis eltérő integrációs és dezintegrációs pályák alakultak ki.

3. Integráció és dezintegráció az RUB-blokkon belül

3.1. *Orosz dominancia és aszimmetrikus függések*

A Szovjetunió megszűnése után az RUB-blokk államai eltérő gazdasági helyzetből kezdték meg önálló fejlődésüket. Az örökölt aszimmetria azonban nem jelenti azt, hogy a Szovjetunió központi intézményrendszere azonos lett volna Oroszországgal. A tervrendszerbe ágyazott tagköztársaságközi munkamegosztás közös örökséget teremtett; a posztsovjet orosz dominancia már az 1991 után kialakult államközi erőviszonyokból következett (IMF–Világbank – OECD – EBRD, 1990, pp. 1-2, 10-11; Ivanov & Khomenko, 2009, pp. 2-8, 13-14).

Oroszország meghatározó szerepe nem formális jogi alá-fölérendeltségből fakadt. Gazdasági mérete, energiahordozó-szállítási, piaci és finanszírozási kapacitása olyan erőforrásokat biztosított számára, amelyekhez Ukrajna és Belorusszia eltérő mértékben, de tartósan kötődött. Mivel a kapcsolatok rövid távú kiváltására csak korlátozott lehetőség nyílt, Oroszország kedvezőbb helyzetből alakíthatta az energiaárakról, a piacra jutásról, a hitelekéről és más feltételekről folyó alkukat. A szerződéses államegyenlőség mellett így tartós különbség maradt a napirend és a megállapodások befolyásolásában. Az orosz dominancia ezért több, egymást erősítő strukturális mechanizmus együtteseként ragadható meg (Dragneva & Wolczuk, 2017, pp. 2-3, 6-17, 24).

Az anyagi függések mégsem határozták meg önmagukban a három állam pályáját. Alkotmányaik szuverén államiséget rögzítettek, államépítési, nyelvi, identitáspolitikai és külpolitikai stratégiáik azonban eltértek. Oroszország biztonsági és nagyhatalmi érdekei alapján törekedett posztszovjet szerepének megőrzésére. Ukrajna és Belorusszia ezzel szemben az orosz kapcsolat gazdasági előnyeit, politikai költségeit és szuverenitási következményeit mérlegelte, de eltérő eredményre jutott. Az identitáspolitika ezért nem önálló, kizárólagos okként, hanem az anyagi függésekkel, az állami érdekekkel és a politikai döntésekkel kölcsönhatásban értelmezhető (Laruelle, 2015; O'Loughlin et al., 2017, pp. 745-752, 769-774; Kuzio, 2017, pp. 103-120).

3.2. Az orosz-belorusz integrációs pálya

Belorusszia számára a szoros orosz kapcsolat tartós gazdasági ösztönzőket biztosított. A kedvezményes energiaárak, az orosz piac, a hitelek és az eszközalapú megállapodások hozzájárultak a belorusz gazdasági modell fenntartásához, miközben korlátozták a diverzifikáció lehetőségét. A függés a kereskedelembe is megjelent. 2021-ben az orosz piac a belorusz export mintegy 45%-át, importjának pedig körülbelül 50%-át adta (World Bank, 2013, pp. 18-23, 29, 57-70; Przetacznik & Russell, 2021, p. 6).

Az integrációt a gazdasági előnyök és az ezekhez kapcsolódó belorusz engedmények együtt alakították. A gázszállítási infrastruktúrát működtető belorusz állami vállalat például fokozatosan teljes orosz tulajdonba került. A tulajdonátörházás formális megállapodásokon alapult, de nem jelentett kiegyenlített alkuerőt, mert Belorusszia továbbra is nehezen helyettesíthető orosz energia- és pénzügyi forrásoktól függött. Az eset ezért az aszimmetrikus kapcsolat egyik konkrét megnyilvánulásaként értelmezhető (Bruce, 2005, pp. 3-8; Yafimava & Stern, 2007, pp. 1-4; World Bank, 2013, pp. 18-23, 29).

A 2020. augusztus 9-i elnökválasztás hivatalos eredménye szerint az 1994 óta hivatalban lévő, Oroszországgal szoros kapcsolatot fenntartó államfőt választották újra. Az eredményt vitató tüntetések és a hatósági fellépés nem vezettek hatalomváltáshoz; az ezt követő nyugati szankciók viszont tovább szűkítették Belorusszia külpolitikai mozgásterét, és felértékeltek Oroszország támogatását. Ebben a helyzetben a két állam 2021. november 4-én a Szövetségi Állam keretében 28 integrációs programot hagyott jóvá az adó-, vám-, energia- és közlekedési szabályok összehangolására. A programok mélyítették a gazdasági együttműködést, de nem jelentettek államegyesülést (OSCE, 2020; Przetacznik & Russell, 2021, p. 6; President of Russia, 2021).

3.3. Az orosz-ukrán dezintegrációs pálya

Ukrajna pályája a függetlenség első évtizedeitől kevésbé volt egységes. Gazdasági kapcsolatai jelentős részben Oroszországhoz kötődtek, külpolitikájában viszont az európai integráció és az orosz kapcsolatok fenntartása egyaránt jelen volt. A nyelvi, regionális és politikai különbségek sem alkottak két állandó, homogén tábor, ezért az Oroszországtól való távolodás nem tekinthető előre meghatározott, egyenes vonalú folyamatnak (Ukrajna alkotmánya, 1996, 10-12. és 18. cikk; Kuzio, 2017, pp. 103-120).

Az orientációs versengés 2013-ban éleződött ki. Az Európai Unióval tervezett társulási megállapodás ellenében Oroszország gazdasági nyomásgyakorlás mellett 15 milliárd dollár értékű állampapír-vásárlással és jelentős gázárkedvezménnyel igyekezett befolyásolni Ukrajna döntését. A társulási folyamat elhalasztása és az azt követő belpolitikai válság azonban nem vezethető vissza egyetlen külső tényezőre. A külpolitikai választás intézményi, társadalmi és

identitáspolitikai konfliktusokkal kapcsolódott össze (IMF, 2014, pp. 6, 24; Dragneva & Wolczuk, 2015, pp. 119–125).

A Krim 2014. évi orosz megszállása és annektálása, valamint a Donyeck, illetve Luhanszk megye területén végrehajtott, hivatalosan tagadott orosz katonai beavatkozás minőségi fordulatot jelentett. A gazdasági és külpolitikai viták fegyveres konfliktussá alakultak, amely tartósan átrendezte Ukrajna Oroszországhoz fűződő viszonyát. A fegyvernugvást és politikai rendezést célzó 2014–2015. évi megállapodások végrehajtása részleges maradt, ezért a konfliktus 2021 végéig sem rendeződött. Kitekintésként rögzíthető, hogy Oroszország 2022. február 24-én katonai támadást indított Ukrajna ellen, és a konfliktust teljes körű háborúvá szélesítette (ENSZ Közgyűlés 68/262, 2014; ENSZ Közgyűlés ES-11/1, 2022; Allison, 2014, pp. 1258–1260; OSCE, 2014; ENSZ BT 2202, 2015).

3.4. Integrációs és dezintegrációs pályák összegzése

A két pálya eltérése nem magyarázható egyetlen tényezővel. Oroszország gazdasági fölénye és az örökölt összekapcsoltság mindkét kapcsolatban jelen volt, de ezekhez eltérő állam- és rezsimsztratégiák, identitáspolitikai orientációk, külgazdasági alternatívák, valamint különböző ösztönző és kényszerítő eszközök társultak. Belorusszia vezetése az együttműködés gazdasági előnyeinek megőrzésében volt érdekelt, 2020 után pedig az orosz politikai és gazdasági támogatás is felértékelődött számára. Ukrajnában az orientációs verseny ezzel szemben 2014-től szuverenitási és területi konfliktussá vált.

E pályák eltérő mélységű, részben átfedő intézmények között alakultak. A következő fejezet ezért az orosz központú struktúrák kialakulását, résztvevői körét és egymáshoz való viszonyát vizsgálja.

4. Az orosz központú posztszovjet integráció intézményi rendszere

4.1. A FÁK mint differenciált államközi együttműködési keret

A FÁK 1991-ben független államok laza együttműködési keretként jött létre. Az Alma-atai jegyzőkönyvvel Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Örményország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán is bekapcsolódott; a balti államok nem csatlakoztak. Grúzia 1993-ban csatlakozott, majd a 2008-as orosz-grúz konfliktus után kezdeményezett kilépése 2009. augusztus 18-án vált hatályossá (ENSZ A/47/60-S/23329, 1991; FÁK Végrehajtó Bizottsága, 1993, 2009).

Az alapító részvétel és az 1993-ban elfogadott FÁK Alapokmánya szerinti tagság nem minden esetben esett egybe. Ukrajna nem csatlakozott az Alapokmányhoz, mert a Közösséget kizárólag laza államközi koordinációs keretként fogadta el, és elutasította állammá vagy szupranacionális szervezetté alakítását, önálló nemzetközi jogalanyiságát és kötelező erejű központi döntéshozatalát. Az orosz-ukrán konfliktus kiéleződése után, 2018-ban a FÁK központi szerveiben való részvételét is megszüntette (CMS Legal, 2018). Türkmenisztán sem csatlakozott az Alapokmányhoz; részvételét állandó semlegességéhez igazítva 2005-től társult tagként folytatta (FÁK Végrehajtó Bizottsága, 1993, 7-9. cikk).

A FÁK így a posztszovjet intézményrendszer legtágabb, eltérő jogállású és részvételi intenzitású államokat összefogó külső kerete maradt. Ez a rugalmasság a szuverenitás megőrzését segítette, egyúttal korlátozta az együttműködés mélységét.

4.2. Az Eurázsiai Gazdasági Unió (továbbiakban: EAEU) kialakulása és intézményi rendszere

Az EAEU kialakulása azt mutatja, hogy a posztszovjet integráció nem egyetlen, lineáris intézményi pályát követett. Az EAEU-t részben átfedő, változó résztvevői körű megállapodások és intézmények előzték meg.

- *1995: Orosz-belorusz vámuniós megállapodás.* Oroszország és Belorusszia január 6-án állapodott meg a vámuniós együttműködésről, amelyhez még ugyanabban a hónapban Kazahsztán is csatlakozott. A megállapodás a későbbi kétoldalú és többoldalú intézményesülés közös gazdasági kiindulópontjává vált.

- *1996-2000: További vámuniós és integrációs megállapodások.* Belorusszia, Kazahsztán, Kirgizisztán és Oroszország 1996-ban a gazdasági és humanitárius integráció elmélyítéséről kötött szerződést. Az együttműködéshez Tádzsikisztán is csatlakozott; az öt állam 1999-ben megállapodott a Vámunió és a Közös Gazdasági Térség kialakításáról, 2000-ben pedig létrehozta az EAEU-t.
- *2007-2012: Háromállami gazdasági mélyítés.* Belorusszia, Kazahsztán és Oroszország 2007-ben egy új vámunió jogi és intézményi alapját teremtette meg. A közös vámtér 2010-ben vált működőképpé, 2012-ben pedig megkezdte működését az Egységes Gazdasági Térség és állandó szabályozó szerve, az Eurázsiai Gazdasági Bizottság.
- *2014-2015: Az EAEU létrejötte.* A három állam 2014. május 29-én aláírta az EAEU-ról szóló szerződést, amely 2015. január 1-jén lépett hatályba. Örményország és Kirgizisztán még 2015-ben csatlakozott, így kialakult az öttagú szervezet (EAEU, é. n.; Dragneva & Wolczuk, 2017, pp. 2-6, 13-17).

Az EAEU az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad mozgását, valamint egyes gazdaságpolitikák összehangolását célozza. Állandó szabályozó szerve az Eurázsiai Gazdasági Bizottság, Bírósága az EAEU-jog alkalmazásában jár el. Moldova 2018-ban, Üzbegisztán 2020-ban kapott megfigyelői státuszt, tagsági jogok nélkül (Eurázsiai Gazdasági Bizottság, é. n.). Az EAEU a térség leginkább intézményesült többoldalú gazdasági kerete, de a négy szabadság szerződéses rögzítése nem jelenti teljes gyakorlati érvényesülésüket (EAEU, 2014).

4.3. A Szövetségi Állam mint kétoldalú intézményi mag

Az EAEU többoldalú pályájával párhuzamosan Oroszország és Belorusszia együttműködése önálló kétoldalú politikai-intézményi irányban is elmélyült.

- *1995: Orosz-belorusz vámuniós megállapodás.* A 4.2. alfejezetben bemutatott megállapodás a kétoldalú és a többoldalú intézményesülés közös gazdasági előzménye volt, de nem a Szövetségi Állam közvetlen alapító aktsa.
- *1996: Oroszország és Belorusszia Közössége.* A két állam a gazdasági és humanitárius integráció mellett külpolitikai, biztonsági és határvédelmi együttműködési keretet is létrehozott.
- *1997: Oroszország és Belorusszia Uniója.* A szerződés összehangolt kül- és védelempolitikát, közös állampolgársági elemeket, valamint az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő közös piacát irányozta elő.
- *1999-2000: A Szövetségi Állam létrejötte.* Oroszország és Belorusszia 1999. december 8-án írta alá a létrehozásáról szóló szerződést, amely 2000. január 26-án lépett hatályba, és állandó közös intézményeket hozott létre (Szövetségi Állam, é. n.; Szövetségi Állam-szerződés, 1999; Deen et al., 2021).

A működő szervek a Legfelsőbb Államtanács, a Minisztertanács, az Állandó Bizottság és a nemzeti parlamentek küldötteiből álló Parlamenti Közgyűlés. A Legfelsőbb Államtanács e keretben fogadta el 2021-ben a 28 integrációs programot (President of Russia, 2021). A Parlamenti Közgyűlés ugyanakkor nem tekinthető közvetlenül választott közös parlamentnek.

A szerződés egységesebb gazdasági és jogi tér, valamint közös pénzegység kialakítását is célul tűzte. A valutaunió részeként az orosz rubel közös fizetőeszközzé tétele és önálló közös pénzegység létrehozása egyaránt felmerült, de egyik sem valósult meg. A közvetlenül választott közös parlament és az egységes jogrend terve szintén teljesületlen maradt, ezért a működő intézmények ellenére sem beszélhetünk államegyesülésről (Szövetségi Állam-szerződés, 1999; President of Russia, 2021; Deen et al., 2021). Érdemes megjegyezni, hogy a vizsgálati időszak lezárását követően, a 2022-ben teljes körűvé vált orosz–ukrán háború idején a Szövetségi Állam katonai-biztonsági, gazdasági és szabályozási együttműködése tovább mélyült, ami arra utal, hogy a 2021-ig kirajzolódó integrációs pálya nem szakadt meg (President of the Republic of Belarus, 2024).

4.4. A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (továbbiakban: ODKB) mint részben átfedő biztonsági együttműködés

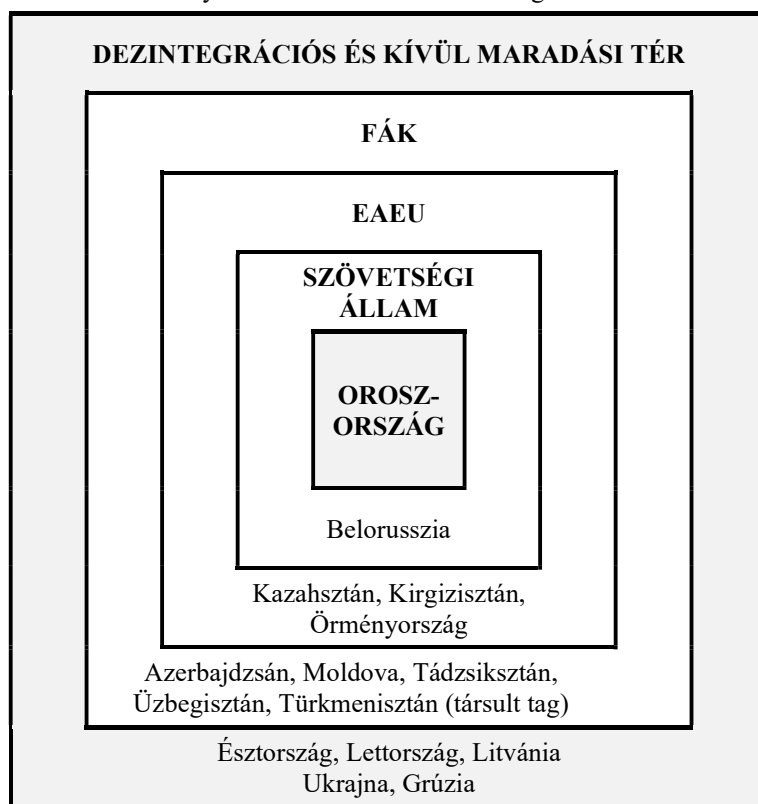
Az ODKB a tagállamok kollektív biztonságának, szuverenitásának és területi integritásának védelmét szolgáló együttműködési keret. Előzményét, az 1992-es Kollektív Biztonsági Szerződést Oroszország öt további állammal együtt írta alá; Belorusszia 1993-ban csatlakozott. Részvétele azt jelzi, hogy az ország a gazdasági és politikai intézmények mellett az orosz központú biztonsági rendszerbe is beépült. Ukrajna ezzel szemben sem a szerződéshez, sem az abból 2002-ben létrehozott ODKB-hoz nem csatlakozott. A vizsgált időszakban az EAEU valamennyi tagállama egyben ODKB-tag volt (ODKB, é. n.; ODKB Charta, 2002).

4.5. A vizsgált intézményi rendszerek mintázata – koncentrikus rétegek és Y-alakzat

Az orosz központú posztszovjet intézményrendszer egymást részben átfedő, eltérő mélységű koncentrikus rétegekkel szemléltethető (1. ábra).

1. ábra: „Hagymahéj” mintázatú posztszovjet integráció 2021. záróállapot szerint

Figure 1. The “Onion-Layer” Model of Post-Soviet Integration as of the End of 2021

Megjegyzés: az ábra sematikus, réteges megjelenítést alkalmaz; az egymásba ágyazott mezők a hagymahéjszerű intézményi szerkezetet szemléltetik.

Forrás: Saját szerkesztés (Szabó)

A hagymahéjszerű szerkezet magja a politikai és intézményi együttműködés legmélyebb formáját képviselő Szövetségi Állam. Ezt veszi körül az EAEU szűkebb, többoldalú gazdasági együttműködése, majd a FÁK legtagabb, eltérő jogállású és részvételi intenzitású kerete. Az ODKB nem illeszthető önálló réteggként e sematikus ábrába, mivel az EAEU teljes tagságára és Tádzsikisztánra kiterjedő, részben átfedő biztonsági együttműködést alkot. A koncentrikus integrációs szerkezet mellett a kívül maradás és az intézményi leválás alapján dezintegrációs tér

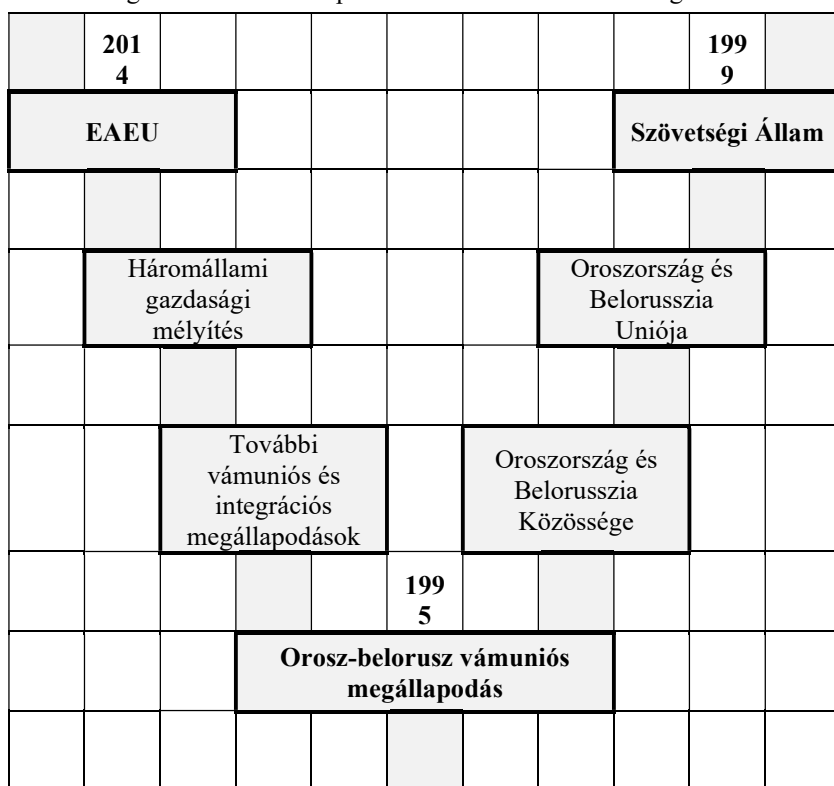
is elkülöníthető. Ide sorolhatók a balti államok, Ukrajna és Grúzia, jóllehet eltérő történeti és politikai pályákon jutottak az orosz központú rendszeren kívüli helyzetbe.

Az intézményi fejlődés másik mintázata Y-alakzatként írható le (2. ábra). Alsó pontja az 1995-ös orosz-belorusz vámuniós megállapodás, két felső végpontja az EAEU és a Szövetségi Állam. Az egyik szár a változó tagságú, többoldalú gazdasági együttműködéshez, a másik az orosz-belorusz kétoldalú politikai-intézményi integrációhoz vezetett. Az Y-alakzat nem egyetlen szervezet kettéválását vagy megszakítás nélküli jogutódlását jelenti, hanem azt mutatja, hogy azonos gazdasági előzményből két eltérő irányú és mélységű intézményi folyamat bontakozott ki.

A koncentrikus rétegek az együttműködések eltérő mélységét és résztvevőit, az Y-alakzat a többoldalú gazdasági és a kétoldalú politikai-intézményi irányt szemlélteti. Mivel az intézményi részvétel nem feltétlenül arányos a gazdasági súllyal, a következő fejezet az erőviszonyokat vizsgálja.

2. ábra: „Y” mintázatú posztszovjet integráció

Figure 2. The “Y-Shaped” Model of Post-Soviet Integration

Forrás: Saját szerkesztés (Szabó)

5. A posztszovjet térség gazdasági erőviszonyai

5.1. A vizsgálat módszertani kerete

Az intézményi mintázatok mögött jelentősen eltérő gazdasági súlyú államok helyezkednek el. A következőkben ezért az RUB-blokk és az orosz központú integrációs rétegek erőviszonyait vizsgáljuk.

A gazdasági elemzés a balti államok nélküli tizenkét volt szovjet tagköztársaság 2010-2019 közötti adataira terjed ki. Főmutatóként a Világbank World Development Indicators adatbázisának állandó 2015. évi dollárban kifejezett GDP-adatait használtuk (World Bank, é. n.). Az egyes

országok éves értékeit összegeztük, majd a tizenkét állam teljes tízéves gazdasági teljesítményéhez viszonyítottuk (1. táblázat).

1. táblázat: A vizsgált posztszovjet országok gazdasági súlya a 2010–2019. évi összesített GDP- és a 2015. évi GNI-résarányok alapján

Table 1. The Economic Weight of the Post-Soviet Countries Examined, Based on Aggregate GDP Shares for 2010–2019 and GNI Shares for 2015

	GDP résarány	GNI résarány		GDP résarány	GNI résarány
Oroszország	70,73%	70,45%	RUB- blokk	78,96%	78,36%
Ukrajna	5,29%	5,04%			
Belorusszia	2,93%	2,87%			
Kazahsztán	9,32%	9,18%	További 9 ország	21,04%	21,64%
Üzbegisztán	4,86%	5,26%			
Azerbajdzsán	2,63%	2,73%			
Türkmenisztán	1,76%	1,79%			
Grúzia	0,78%	0,79%			
Örményország	0,54%	0,58%			
Tádzsikisztán	0,42%	0,52%			
Moldova	0,40%	0,44%			
Kirgizisztán	0,34%	0,34%			
	100,00%	100,00%		100,00%	100,00%

		GDP résarány		GDP résarány		
Oroszország	Szövetségi Állam	73,67%	EAEU	83,86%		
Belorusszia						
Kazahsztán						
Örményország						
Kirgizisztán						
Ukrajna	További 10 ország	26,33%	További 7 ország	16,14%	Ukrajna	GDP résarány 5,29%
Üzbegisztán					További 6 ország	10,85%
Azerbajdzsán						
Türkmenisztán						
Grúzia						
Tádzsikisztán						
Moldova						
		100,00%		100,00%	16,14%	16,14%

Megjegyzések: Az összesített GDP-résarányok a vizsgált térség gazdasági erőviszonyait és koncentrált szerkezetét szemléltetik; az intézményi integráció mélységét a tanulmány kvalitatív kritériumok alapján értékeli. A GDP-résarányok a 2010–2019 közötti, állandó 2015. évi USD-ben mért éves GDP-értékek országonkénti összegéből, a GNI-résarányok a 2015. évi keresztszámításból származnak. A résarányokat a kerekítés előtti értékekből számítottuk, ezért a közölt adatok összege 0,01 százalékponttal eltérhet a 100,00%-tól.

Forrás: Világbank World Development Indicators adatbázisának adatai alapján, Saját számítás (Szabó)

Kontrollmutatónk a rezidensek – az adott ország gazdaságához tartósan kötődő háztartások, vállalkozások és intézmények – által megszerzett jövedelmet mérő GNI. Ennél a 2015. évi keresztszámítást vizsgáltuk, mert valamennyi államra ebből az évből állt rendelkezésre teljes

adatsor. Az EAEU súlyát a 2015-ben kialakult öttagú összetétel alapján, összehasonlításként a teljes vizsgált időszakra vetítve számítottuk ki.

5.2. Az RUB-blokk és a további vizsgált államok gazdasági súlya

Az RUB-blokk három állama a vizsgált térség 2010-2019 közötti összesített GDP-jének 78,96%-át adta. Oroszország részesedése 70,73%, Ukrajnáé 5,29%, Belorussziáé 2,93% volt; a további kilenc állam együttes súlya 21,04%-ot tett ki. Oroszország gazdasági dominanciája tehát nemcsak az RUB-blokkon belül, hanem a vizsgált posztszovjet tér egészében is megmutatkozott.

A további kilenc állam közül Kazahsztán 9,32%-kal, Üzbegisztán 4,86%-kal, Azerbajdzsán 2,63%-kal, Türkmenisztán 1,76%-kal részesedett a teljesítményből. A többi ország súlya egyenként az 1%-ot sem érte el, Grúzia 0,78%-ot, Örményország 0,54%-ot, Tádzsikisztán 0,42%-ot, Moldova 0,40%-ot, Kirgizisztán pedig 0,34%-ot képviselt. Ukrajna az RUB-blokkon belül Oroszország után a második helyet foglalta el, a teljes országhoz viszonyítva azonban Kazahsztán részesedése meghaladta Ukrajnáét. Ukrajna ezért meghatározó szereplőnek tekinthető, gazdasági mérete alapján mégsem alkotott Oroszországgal összevethető ellenpólust.

5.3. Gazdasági koncentráció az integrációs rétegek mentén

A 4.5. alfejezetben bemutatott hagymahéjszerű mintázatnak megfelelően erős központi koncentráció rajzolódik ki. Oroszország mint gazdasági gravitációs centrum önmagában a vizsgált GDP 70,73%-át adta. Belorusszia hozzáadásával a Szövetségi Állam, vagyis az integrációs mag részesedése 73,67%-ra emelkedett, ami 2,93 százalékpontos bővülést jelentett. Az első koncentrikus rétegeként értelmezett öttagú EAEU részaránya 83,86% volt, vagyis 10,19 százalékponttal haladta meg a Szövetségi Állam részesedését. Az EAEU-n kívül maradó hét vizsgált állam együttes részesedése 16,14% volt. Ez az érték Ukrajna 5,29%-os és a fennmaradó hat állam együttes 10,85%-os részesedéséből tevődött össze. Az intézményi szerkezet gazdasági alapja tehát erősen orosz központú volt.

5.4. A GNI-kontroll és a módszertan értékelése

A 2015. évi GNI-adatok megoszlása érdemben nem változtatta meg az erős orosz központú koncentrációról kialakult képet. Az országok sorrendjében egy kisebb eltérés jelent meg, ebben a keresztmetszetben Üzbegisztán megelőzte Ukrajnát. Ez a helycsere nem érinti sem Oroszország domináns súlyát, sem a fő országcsoportok közötti szerkezeti arányokat. Bár a GDP és a GNI eltérő gazdasági tartalmat mér, a GNI-kontroll alapján a GDP-fővizsgálatból levont alapvető következtetések stabilak maradtak.

Az aggregált adatok ugyanakkor nem mérik a kétoldalú kereskedelmi, energetikai vagy pénzügyi függések intenzitását, és az integráció eredményességéről vagy oksági hatásairól sem adnak önálló bizonyítékot. A számításokat ezért a történeti és intézményi elemzést kiegészítő leíró eredményként használjuk. A következő fejezet a feltárt folyamatok, intézményi viszonyok és gazdasági aszimmetriák együttes figyelembevételével értékeli az együttműködések.

6. A posztszovjet együttműködés integrációelméleti értékelése

A következőkben azt értékeljük, hogy a bemutatott struktúrák mennyiben felelnek meg a regionális integráció alkalmazott fogalmának. Az önkéntesség, a kölcsönösség, az intézményi egyenrangúság, a gazdasági mélység és a szabad orientációváltás szempontjait együttesen vesszük figyelembe. Az önkéntesség megítélése három szint elkülönítését igényli:

1. A *formális-jogi önkéntesség* azt jelzi, hogy az együttműködés érvényes államközi megállapodásokon és hivatalos beleegyezésen alapul-e.
2. A *demokratikus-társadalmi önkéntesség* azt vizsgálja, hogy a társadalom érdemben befolyásolhatja-e az integrációs irányt.
3. A *tényleges külpolitikai önkéntesség* arra vonatkozik, hogy az állam külső kényszerszertől megfelelően mentesen választhat-e más orientációt.

A többoldalú szervezeteknél főként a formális-jogi, intézményi és gazdasági feltételek, az RUB-blokk kétoldalú pályáinál mindhárom szint értékelhető. A kölcsönösséget és az egyenrangúságot a szerződéses jogok mellett a tényleges alkuerő alapján is vizsgáljuk.

6.1. A FÁK integrációelméleti értékelése

A FÁK-nak nincs szupranacionális hatásköre. Konszenzusos döntéshozatala, az eltérő részvételi formák és a részvétel módosíthatósága a tagállami szuverenitást szolgálják, ezért formális-jogi értelemben az önkéntesség, a kölcsönösség és az intézményi egyenrangúság irányába mutatnak. Ukrajna és Grúzia távolodása azt is jelzi, hogy a részvétel intenzitása csökkenthető, illetve megszüntethető. A közös szabályok gyenge kötelező ereje és az eltérő jogállások ugyanakkor korlátozzák a gazdasági és intézményi mélységet. A FÁK így nagyrészt önkéntes, laza koordinációs kör, nem pedig mély regionális integráció.

6.2. Az EAEU integrációelméleti értékelése

Az EAEU a FÁK-nál mélyebb gazdasági együttműködés. A négy szabadság célkitűzése, az állandó szabályozó szerv és a közös Bíróság közös szabályokat, kölcsönös jogosultságokat és intézményi döntéshozatalt biztosít. Tagsága formálisan önkéntes csatlakozáson alapul, szerződése pedig egyenlő tagállami jogállást rögzít.

Az együttműködés mégis erősen aszimmetrikus térben valósul meg. Az 5. fejezet szerint Oroszország gazdasági súlya a többi tagállam együttes részesedését is lényegesen meghaladja. Ez nem bizonyít kényszert, de a formális egyenrangúság mellett eltérő tényleges alkuerőt jelez. A négy szabadság sem érvényesül teljes körűen, ezért különbség marad a szerződéses és a gyakorlati mélység között. Az EAEU mindezek alapján önkéntes szerződéses alapon működő, intézményesült, de erősen aszimmetrikus regionális gazdasági integráció.

6.3. A Szövetségi Állam és az RUB-blokk eltérő pályái

Belorusszia mélyebben beépült az orosz központú intézményrendszerbe, Ukrajna pedig fokozatosan távolodott tőle. A két pálya különbsége mutatja meg, hogy a formális állami beleegyezés nem azonos az önkéntesség másik két szintjével, és az intézményi egyenrangúság sem feltétlenül jelent kiegyenlített tényleges befolyást.

6.3.1. Belorusszia integrációs pályája

Az orosz-belorusz együttműködés érvényes kétoldalú megállapodásokon és mindkét állam hivatalos beleegyezésén alapul. A Szövetségi Állam állandó intézményei és a 2021-es programok jelentős szabályozási mélységet adnak a kapcsolatnak, amely formális-jogi értelemben alapvetően önkéntes, de nem vezetett államegyesüléshez.

A szerződéses kölcsönösség mögött számottevő erőforrás- és alkupozíció-különbség húzódik meg. Oroszország energiaforrásokat, piacot, finanszírozást és politikai támogatást biztosít, miközben Belorusszia alternatívái korlátozottak. A formális egyenrangúság ezért nem jelent kiegyenlített befolyást, a kölcsönös előnyök és az alkalmazkodási kényszerek sem szimmetrikusan oszlanak meg.

A 2020 utáni mélyítés demokratikus-társadalmi önkéntessége a választási eredmény vitatottsága, a tiltakozások kezelése és a társadalmi befolyás korlátozott lehetősége miatt csak részben igazolható. A belorusz vezetés formális döntési joga fennmaradt, tényleges külpolitikai mozgástere azonban az orosz energiaforrásoktól, piactól és finanszírozástól való függés, valamint az alternatív kapcsolatok beszűkülése miatt csökkent. A Szövetségi Állam így magas fokon intézményesült, de az önkéntesség három szintjén, valamint a kölcsönösség és az egyenrangúság tekintetében eltérően megítélhető, aszimmetrikus struktúra.

6.3.2. Ukrajna dezintegrációs pályája

Ukrajna nem csatlakozott sem a Szövetségi Államhoz, sem az EAEU-hoz, és fokozatosan az európai együttműködés felé fordult. Távolmaradása formális-jogi értelemben szuverén döntésekre

épült, de nem volt egyenes vonalú, az orosz gazdasági kapcsolatok és az európai orientáció sokáig párhuzamosan maradtak jelen.

Ukrajna demokratikus-társadalmi önkéntessége nem vezethető vissza egységes társadalmi akaratra. Jelentős társadalmi részvétel és érdekütközés alakította az orientációs vitát, miközben az etnikai, nyelvi, regionális és politikai kötődések sem rendeződtek két változatlan, homogén táborba. A társadalom tehát érdemben befolyásolta az irányválasztást, annak eredménye azonban konfliktusos folyamatban alakult ki.

A tényleges külpolitikai önkéntesség megítélése egyértelműbb. A Krím annektálása és a kelet-ukrajnai katonai beavatkozás azt mutatja, hogy Ukrajna más orientáció választására irányuló törekvése külső katonai kényszerrel találkozott. A dezintegráció ezért az örökölt kapcsolatok fellazulása mellett a szabad orientációváltás súlyos korlátozásával összekapcsolódó szuverenitási konfliktus.

6.3.3. A biztonsági dimenzió az eltérő pályákban

Az ODKB kollektív biztonsági együttműködés, ezért nem illeszthető közvetlenül a gazdasági-intézményi mélységet kifejező FAK – EAEU – Szövetségi Állam sorrendbe. Az RUB-blokk széttartó pályáit mégis szemlélteti, Belorusszia beágyazódását biztonsági együttműködéssel egészítette ki, Ukrajna viszont sem az 1992-es Kollektív Biztonsági Szerződéshez, sem az ODKB-hoz nem csatlakozott. A biztonsági dimenzió így nem új pályát hozott létre, hanem megerősítette a két állam gazdasági és intézményi kapcsolatában kialakult különbséget.

7. Összegzés

7.1. A kutatási kérdés megválaszolása

Kutatási kérdésünk arra irányult, hogy milyen tényezők alakították az RUB-blokkon belüli integrációs és dezintegrációs folyamatokat, és az orosz központú struktúrák mennyiben felelnek meg az önkéntességen és kölcsönösségen alapuló regionális integráció fogalmának.

A vizsgálat alapján a közös szovjet örökség nem vezetett egységes újrainTEGRÁCIÓHOZ. Az orosz gazdasági dominancia és az örökölt aszimmetrikus függések mindkét kapcsolatot alakították, hatásuk azonban eltérő állami és rezsimérdekkel, valamint szuverenitási, identitáspolitikai és külpolitikai stratégiákkal kapcsolódott össze. Belorusszia esetében a gazdasági ösztönzők, az orosz támogatás felértékelődése és a beszükülő alternatívák a Szövetségi Állam keretében megvalósuló integráció mélyülését segítették. Ukrajna esetében az önálló orientáció választása az orosz központú rendszertől való távolodáshoz, 2014-től pedig szuverenitási és fegyveres konfliktushoz vezetett.

A Szövetségi Állam az RUB-blokk legmélyebb intézményi formája. Formális-jogi értelemben önkéntes megállapodásokon alapul, demokratikus-társadalmi önkéntessége azonban csak korlátozottan igazolható, Belorusszia tényleges választási szabadságát pedig az aszimmetrikus függések szűkítik. Ukrajna nem csatlakozott sem ehhez, sem az EAEU-hoz, más orientációra irányuló törekvése pedig külső katonai kényszerrel találkozott. A koncentrikus rétegek a struktúrák eltérő mélységét és orosz központú szerkezetét, az Y-alakzat a többoldalú gazdasági és a kétoldalú orosz-belorusz integráció külön fejlődési irányát szemlélteti. E szerkezet gazdasági alapja erősen koncentrált.

Az orosz központú együttműködések formális-jogi önkéntessége így többnyire megállapítható, kölcsönösségük, tényleges egyenrangúságuk, gazdasági mélységük és a szabad orientációváltás lehetősége viszont intézményenként és országonként eltér. Ezért csak korlátozottan felelnek meg a tanulmányban alkalmazott regionális integrációs modellnek.

7.2. A hipotézis értékelése

Az eredmények a hipotézis mindkét állítását alátámasztják. Az orosz dominancia és az örökölt aszimmetrikus függések mindkét kapcsolatot alakították, de eltérő stratégiákkal fonódtak össze. Oroszország posztszovjet szerepének megőrzésére, Belorusszia vezetése az integráció

előnyeinek és az orosz támogatásnak a fenntartására, Ukrajna pedig más külpolitikai orientáció választására törekedett. Az ukrán irányválasztás társadalmi és identitáspolitikai konfliktusokkal is összekapcsolódott. Az elemzés e kölcsönhatásokat mutatja meg, kizárólagos oksági kapcsolatot azonban nem állapít meg.

Az önkéntesség háromszintű vizsgálatának eredményei a hipotézis második állítását is alátámasztják. Az RUB-blokk vizsgálatának legfontosabb tanulsága ezért az, hogy a regionális integráció önkéntessége nem pusztán a szerződéses beleegyezés, hanem az együttműködési irány társadalmi legitimitációja, valamint tényleges megválasztásának és megváltoztatásának lehetősége alapján ítéltető meg.

Irodalomjegyzék

- Allison, R. (2014). Russian “deniable” intervention in Ukraine: How and why Russia broke the rules. *International Affairs*, 90(6), 1255-1297. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12170>
- Balassa, B. (1961). *The theory of economic integration*. Richard D. Irwin.
- Beissinger, M. R. (2009). Nationalism and the collapse of Soviet communism. *Contemporary European History*, 18(3), 331-347. <https://doi.org/10.1017/S0960777309005074>
- Blum, Y. Z. (1992). Russia takes over the Soviet Union’s seat at the United Nations. *European Journal of International Law*, 3(2), 354-361. <https://doi.org/10.1093/ejil/3.2.354>
<https://www.ejil.org/pdfs/3/2/2045.pdf>
- Börzel, T. A. (2016). Theorizing regionalism: Cooperation, integration, and governance. In T. A. Börzel & T. Risse (Eds.), *The Oxford handbook of comparative regionalism* (pp. 41–63). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.013.4>
- Bruce, C. (2005). *Friction or fiction? The gas factor in Russian-Belarusian relations*. Russia And Eurasia Programme, REP BP 05/01., Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/bp0501gas.pdf>
- CMS Legal. (2018. május 25.). *Ukraine ruptures the remaining ties with CIS*. <https://cms.law/en/ukr/legal-updates/ukraine-ruptures-the-remaining-ties-with-cis>
- Collective Security Treaty Organization. (2002. október 7.). *Charter of the Collective Security Treaty Organization*. https://en.odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/
- Collective Security Treaty Organization. (é. n.). *From the treaty to the organization*. Letöltés dátuma: 2026. július 16. <https://en.odkb-csto.org/25years/>
- Commission on Security and Cooperation in Europe. (1991). *The December 1, 1991 referendum/presidential election in Ukraine*. <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2016/06/120191UkraineReferendum.pdf>
- Deen, B., Roggeveen, B., & Zweers, W. (2021). *An ever closer union? Ramifications of further integration between Belarus and Russia*. Clingendael Institute. <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-08/an-ever-closer-union.pdf>
- Dragneva, R., & Wolczuk, K. (2015). *Ukraine between the EU and Russia: The integration challenge*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137516268>
- Dragneva, R., & Wolczuk, K. (2017). *The Eurasian Economic Union: Deals, rules and the exercise of power*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2017-05-02-urasian-economic-union-dragneva-wolczuk.pdf>
- Eurasian Economic Commission. (é. n.). *Observer state status at the EAEU*. Letöltés dátuma: 2026. július 16. https://eec.eaeunion.org/en/comission/departement/dep_razv_integr/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/o-statuse-gosudarstva-nablyudatelya.php

- Eurasian Economic Union. (2014. május 29.). *Treaty on the Eurasian Economic Union. United Nations Treaty Series*, 3047. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203047/v3047.pdf>
- Eurasian Economic Union. (é. n.). *Eurasian Economic Union*. Letöltés dátuma: 2026. július 16. <https://www.eaeunion.org/?lang=en>
- FÁK Végrehajtó Bizottsága. (1993. január 22.). *A Független Államok Közösségének alapokmánya*. <https://eccis.org/document/187>
- FÁK Végrehajtó Bizottsága. (2009. augusztus 18.). *Grúzia FÁK-tagsága megszűnt*. <https://eccis.org/page/14594/clenstvo-gruzii-v-sng-prekraseno>
- International Monetary Fund, World Bank, Organisation for Economic Co-operation and Development, & European Bank for Reconstruction and Development. (1990). *The economy of the USSR: A study undertaken in response to a request by the Houston summit*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/187491468769887526/pdf/multi-page.pdf>
- International Monetary Fund. (2014). *Ukraine: Staff report for the 2014 Article IV consultation and request for a stand-by arrangement* (IMF Country Report No. 14/106). <https://doi.org/10.5089/9781484340370.002>
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14106.pdf>
- Ivanov, Y., & Khomenko, T. (2009). *A retrospective analysis of the economic development of countries of the Commonwealth of Independent States* (RRC Working Paper No. 17). Russian Research Center, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University. https://www.ier.hit-u.ac.jp/rrc/Japanese/pdf/RRC_WP_No17.pdf
- Kuzio, T. (2017). Ukraine between a constrained EU and assertive Russia. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 55(1), 103-120. <https://doi.org/10.1111/jcms.12447>
- Laruelle, M. (2015). *The “Russian world”: Russia’s soft power and geopolitical imagination* (PONARS Eurasia Policy Memo No. 365). PONARS Eurasia. <https://www.ponarseurasia.org/the-russian-world-russia-s-soft-power-and-geopolitical-imagination/>
- National Security Archive. (2021. december 21.). *The end of the Soviet Union 1991*. <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2021-12-21/end-soviet-union-1991>
- O’Loughlin, J., Toal, G., & Kolosov, V. (2017). Who identifies with the “Russian world”? Geopolitical attitudes in southeastern Ukraine, Crimea, Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria. *Eurasian Geography and Economics*, 57(6), 745-778. <https://doi.org/10.1080/15387216.2017.1295275>
- Organization for Security and Co-operation in Europe. (2014. szeptember 5.). *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014*. <https://www.osce.org/home/123257>
- Organization for Security and Co-operation in Europe. (2020. november 5.). *Report on alleged human rights violations related to the presidential elections of 9 August 2020 in Belarus*. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/469539.pdf>
- President of the Republic of Belarus. (2024. április 2.). *Presidents of Belarus, Russia exchange Unity Day congratulations*. <https://president.gov.by/en/events/prezidenty-belarusi-i-rossii-obmenyalis-pozdravleniyami-s-dnem-edineniya-narodov-1712042159>
- President of Russia. (2021. november 4.). *Meeting of the Supreme State Council of the Union State*. <https://en.kremlin.ru/events/president/news/67066>
- Przetacznik, J., & Russell, M. (2021). *EU-Belarus relations: State of play—Human rights situation*. European Parliamentary Research Service. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698806/EPRS_BRI%282021%29698806_EN.pdf
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2020). The Europeanization of Eastern Europe: The external incentives model revisited. *Journal of European Public Policy*, 27(6), 814–833. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1617333>

- Szabó, B. (2021). *A regionális integrációk fejlődésének elmélete és konvergencia hatásuk mérésének gyakorlata* (Doktori értekezés). Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. https://uni-mate.hu/documents/20123/336900/Szabo_Barna_tezis.pdf/683b11e4-72bb-bed5-1edb-b717b86d6eae?t=1645785975808
- Szovjetunió. (1922. december 30.). *Declaration and Treaty on the Formation of the Union of Soviet Socialist Republics*. Seventeen Moments in Soviet History. <https://soviethistory.msu.edu/1921/transcaucasia/transcaucasia-texts/formation-of-the-ussr>
- Szovjetunió. (1977. október 7.). *Constitution (Fundamental Law) of the Union of Soviet Socialist Republics*. Marxists Internet Archive. <https://www.marxists.org/history/ussr/government/constitution/1977/constitution-ussr-1977.pdf>
- Szövetségi Állam. (1999. december 8.). *Treaty on the Establishment of the Union State*. United Nations Treaty Series, 2121. <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%202121/v2121.pdf>
- Szövetségi Állam. (é. n.). *About Union State*. Letöltés dátuma: 2026. július 16. <https://soyuz.by/en/about-union-state>
- Ukrajna. (1996. június 28.). *Constitution of Ukraine*. Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>
- United Nations General Assembly, & United Nations Security Council. (1991. december 27.). *Development and strengthening of good-neighbourliness between States: Letter dated 27 December 1991 from the Permanent Representative of Belarus to the United Nations addressed to the Secretary-General* (A/47/60-S/23329). https://digitallibrary.un.org/record/197253/files/A_47_60--S_23329-EN.pdf
- United Nations General Assembly. (1991. december 12.). *Letter dated 12 December 1991 from the Permanent Representative of Belarus to the United Nations addressed to the Secretary-General* (A/46/771). https://digitallibrary.un.org/record/134322/files/A_46_771-EN.pdf
- United Nations General Assembly. (2014. március 27.). *Territorial integrity of Ukraine* (A/RES/68/262). <https://digitallibrary.un.org/record/767883>
- United Nations General Assembly. (2022. március 2.). *Aggression against Ukraine* (A/RES/ES-11/1). <https://digitallibrary.un.org/record/3959039>
- United Nations Security Council. (2015. február 17.). *Resolution 2202 (2015)* (S/RES/2202). <https://digitallibrary.un.org/record/787968>
- World Bank. (2013). *Belarus country economic memorandum: Economic transformation for growth*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/938441468206681722/pdf/666140ESW0P1230Official0Use0Only090.pdf>
- World Bank. (é. n.). *World Development Indicators* [Adatkészlet]. Letöltés dátuma: 2026. július 16. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- Yafimava, K., & Stern, J. (2007). *The 2007 Russia-Belarus gas agreement*. Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2007-The2007Russia-BelarusGasAgreement-KatjaYafimavaandJonathanStern-.pdf>